

Шпиталенко Г.А.,
кандидат історичних наук, доцент
Лутай А.А., студент гр. ПМ-1
Державний університет «Житомирська політехніка»

ЄВРОПЕЙСЬКІ РОДИНИ ПРИВАТНОГО ПРАВА І ПРИВАТНО-ПРАВОВА СИСТЕМИ УКРАЇНИ

В умовах поглиблення євроінтеграційних процесів в Україні проблеми зближення правових систем є особливо актуальними. Порівняльна цивілістика дає можливість уникнути повторення помилок у правовому регулюванні, створює підґрунтя для запозичення досвіду законотворчості і, водночас, дозволяє запобігти невинуватеному копіюванню інститутів і рішень, неприйнятних для національної системи цивільного права, таких що не враховують правову традицію і особливості цивілізаційного розвитку країни.

Як відомо, в процесі формування і розвитку права склалися певні правові системи, які відрізняються підходом до розв'язання принципів питань правового становища особи, її відносин з державою, методами правового регулювання тощо. Це - романо-германська, англо-американська, східно-європейська, мусульманська, далеосхідна. Проте поділ приватного права на типи хоч і близький до класифікації права взагалі, все ж абсолютної тотожності між ними немає. Тут, передусім, має бути врахована **традиція права**, характерна для тієї чи іншої країни або цивілізації.

Зазначимо, що європейські правові системи зазвичай пов'язують з належністю до східної або західної традиції права. Поняття **"традиція права" у правовій науці** тлумачиться як правові цінності, категорії, інститути, норми, котрі протягом століть свідомо передаються від покоління до покоління. Поняття східної та західної традицій права характеризує низка відмінностей. При цьому має значення не тільки механічний, формальний поділ Європи за географічними координатами, а розподіл за світоглядом, культурою, організацією суспільства, тобто, усього того, що складає у сукупності цивілізацію.

Західноєвропейська традиція права — це ті правові ідеї, поняття, категорії та інститути, котрі ґрунтуються на світогляді, культурі і ментальності західноєвропейської цивілізації і свідомо передаються як її правові цінності від покоління до покоління. Для західної традиції права властиві: відносно чітке розмежування між правовими та іншими інституціями; управління правовими інституціями на професійній основі; закон сприймається як цілісна система; життєздатність системи права ґрунтується на впевненості суспільства в довговічному характері права; розвиток права є не лише пристосуванням старого до нового. Право не просто продовжується, а має історію, історичність права пов'язана з усвідомленням його переваги над політичною владою. [3, с. 138]

Східноєвропейська традиція права — це процес формування і розвитку правових цінностей, що ґрунтуються на світогляді і ментальності східноєвропейської цивілізації і свідомо передаються від покоління до

покоління. Головними рисами східноєвропейської традиції прийнято вважати: обмеженість світоглядного підґрунтя права, як правило, християнським вченням у його православній або аналогічній інтерпретації; схильність до тлумачення права як позитивного закону, зміст якого зумовлений не стільки природними потребами, скільки потребами суспільства, котрі в кінцевому підсумку краще за всіх знає держава (монарх, диктатор, одноосібний лідер), що втілює їх у законодавчих настановах; організація і проведення законотворчих, систематизаційних, дослідницьких та інших робіт в галузі права за "ініціативою зверху"; обмеженість творчого пошуку правознавців, і, як результат, — втрата авторитету і значення юриспруденції; тенденція до обмеження сфери приватно-правового регулювання, прагнення забезпечити максимально можливі контроль і втручання держави у відносини приватних осіб. В результаті приватне право виявляється "розбавленим" публічно-правовими нормами і нерідко тлумачиться як "господарське" або інше; відсутність теоретично обґрунтованої і визнаної офіційно концепції наступництва права взагалі і приватного права зокрема в межах однієї держави або цивілізації. Внаслідок цього рецепція права відбувається в латентних формах, має обмежений і непослідовний характер; акцентування уваги здійснюється, головним чином, не на правах, а на обов'язках учасників цивільних відносин [5, с. 78].

В рамках традиції права правова наука виділяє такі європейські цивільно-правові системи: романська, англосаксонська, центральноєвропейська, східноєвропейська. Для романської родини приватного права характерний чіткий розподіл права на приватне і публічне. При цьому приватне право складається з двох частин: цивільного права (регулює відносини між фізичними особами) і торговельного права (регулює відносини між підприємцями). Для цієї системи приватного права характерна наявність кодифікованих актів, наприклад, Цивільний кодекс Франції (Кодекс Наполеона) 1804 р. і Торговельний кодекс Франції 1809р. Для романської системи характерна рецепція ідей, основних принципів, інститутів римського приватного права. Романська система характерна для Бельгії, Нідерландів, Люксембурга, Італії, Іспанії тощо. [4, с.34]

Для центральноєвропейської родини приватного права характерне розмежування публічно-правових і приватно-правових інтересів, дуалізм приватного права, існування кодифікованих актів (Німецький цивільний 1896 р. і Німецький торговельний 1900 р. кодекси); істотний вплив рецепції римського приватного права. Цій системі права притаманна міцна юридична традиція: право розглядається як один з наріжних каменів суспільства. В управлінні суспільством істотну роль відіграє традиційно шанований корпус юристів. Центральноєвропейська система цивільного права поширена в Німеччині, Австрії, Швейцарії, Угорщині, Словаччині, Словенії, Польщі, Чехії, Хорватії.

В основі англосаксонської родини приватного права лежить загальне право (результат діяльності королівських судів), право справедливості (склалося внаслідок дій суду канцлера) і статутне право (охоплює акти, що видаються парламентом). Характерною рисою також є відсутність кодифікованих актів

цивільного законодавства. Вони замінені законами із спеціальних питань і судовою практикою, що складає прецедентне право. Має місце вплив римського права, зокрема, запозичено методологію правотворчості римських юристів, (преторів), що складають норми на основі практики і відповідно до її потреб. Англосаксонська система приватного права поширена в Великій Британії, більшості штатів США, в Австралії, Новій Зеландії і деяких інших країнах. [1, с.218].

Для східноєвропейської родини приватного права характерними рисами є: відсутність чіткого розподілу права на приватне і публічне; сильний вплив публічно-правових елементів; джерелами цивільного права, як правило, є кодекси, які супроводжуються величезною кількістю підзаконних актів, що нерідко фактично змінюють і доповнюють їх; слабкість юридичних традицій і відчуття права (правосвідомості). Помітний вплив на структуру і зміст цієї системи права спричинило візантійське (греко-римське) право, пряма або завуальована рецепція якого мала місце у країнах цієї групи. Східноєвропейська система приватного права має місце в Албанії, Болгарії, Румунії, Сербії, Білорусії, Росії тощо. [5, с.231]

Українська традиція приватного права обумовлена історичними, геополітичними, культурними особливостями розвитку держави. Помітну роль при цьому зіграла та обставина, що значну частину своєї історії Україна присвятила вибору цивілізаційної орієнтації між "Сходом" і "Заходом". Тому іноді Україну характеризують як "країну кордонів", яка одночасно відчуває декілька впливів: із заходу — європейської традиції, зі сходу — російської, з півдня — передньоазійської. Це зумовило істотний вплив греко-візантійського Сходу на духовну традицію, а латинського Заходу — на суспільно-політичні структури України. Тому Україну часто характеризують як державу європейську, але таку, що постійно перебуває у світоглядних рефлексіях. У сфері права це призвело до певної компілятивності, а іноді до еkleктики. Традиція приватного права в Україні відображає як відчутний вплив заходу, так і східноєвропейської традиції. Ці впливи породжують певні труднощі формування приватного права в Україні на сучасному етапі. Зокрема, взаємодія, а іноді протистояння західної і східної правових традицій знаходять відображення у непослідовному ставленні суспільства до поділу права на приватне і публічне, у тривалій дискусії щодо доцільності існування "самостійного господарського права", тяжінні держави до патерналізму у приватноправових відносинах, запереченні включення сімейного права до цивільного тощо. [2, с. 28] Ці особливості української традиції приватного права мають істотний вплив на формування концепції цивільного права в Україні. Тому вони повинні враховуватися в процесі подальшої законотворчості, а також при тлумаченні і застосуванні норм цивільного права.

Список використаних джерел

1. Смітс Я. Європейське приватне право як змішана правова система/ Європейське право, 2012. №2-4 - с.215-225.

2. Стефанчук Р.О. До питання про європейський вибір розвитку цивільного права в Україні // Р.О. Стефанчук. Приватне право і підприємництво. – 2012. – Вип.11- с.27 - 29.

3. Харитонова О.І., Харитонов Є.О. Порівняльне право Європи: Основи порівняльного правознавства. Європейські традиції. Видання 2-ге. — Харків, 2006. – 624 с.

4. Харитонов Є.О., Старцев О.В. Цивільне право України: Підручник. — Вид. 2, перероб. і доп. — К.: Істина, 2007. — 816 с.

5. Харитонов Є.О. Історія приватного права Європи: Східна традиція. – Одеса: Юридична література, 2000. – 260 с.